
STANISLAV ANDRESKI

DRUŠTVENA FUNKCIJA BESMISLA*

Čak i najpovršniji uvid u ljudsko mišljenje pokazuje da čovek nema urođenu sklonost ka tražanju za istinom, da besmisao i nejasnoća ne samo da nisu odbojni već da za većinu ljudi imaju neodoljivu privlačnost. Kao što ćemo tek videti, ima nekoliko razloga za to, ali je najvažniji sadržan u činjenici da jasnoća i logika nameću ograničenja našem mišljenju i sprečavaju ga da potpuno bude u službi naših želja, mržnji i hirova. Govoreći u nedovoljno određenim, ali podsticajnim freudističkim terminima, logika i jasnoća su čuvari principa stvarnosti: oni sprečavaju da se tok naših misli povede za principom zadovoljstva koji nas usmerava ka maksimalizaciji duhovne opuštenosti na osnovu vere u ono što bismo želeli da je istina a bez obzira na činjenice.

Naše povodenje za principom zadovoljstva ne bi nailazilo na granice da nema potrebe za verodostojnim obaveštenjima koja se tiču našeg delovanja i koja nam omogućavaju da, njihovom pomoću, zadovoljavamo svoje potrebe. Stupanj na kome će naše mišljenje morati da napusti princip zadovoljstva u korist principa stvarnosti zavisiće od izraženosti i blizine neugodnosti koje nam stvarnost priređuje da bi otklonila lažne predstave o sebi. Neposrednost i blizina te odmazde zavisiće i od toga da li uspeh naših praktičnih poduhvata zavisi od ispravnosti naših shvatanja. Lakouman odnos prema strujama i grebenima pri jedrenju retko može da koristi, dok se i najapsurdnija filozofska shvatanja mogu neograničeno dugo zastupati bez ikakvih posledica.

Jedna od pogodnosti koju pribegavanje zbreći i besmislu pruža sadržana je u mogućnosti da

* Stanislav Andreski, *The Uses of absurdity*, u *Social Sciences as Sorcery*, Penguin Books, London, 1974.

se oseća i javno ispoveda neko znanje koje se uistinu ne poseduje. Usko povezana sa tim je i primena smušenosti i besmisla kao sredstva za zaštitu onih nosilaca autoriteta koji ne poseduju prirodnu nadmoćnost koja se ispoljava kao obdarenost ili znanje: jasno i logično mišljenje je nalik na igru sa ustanovljenim pravilima u kojoj bilo koji razbarušeni sledbenik može da izazove i porazi Učitelja. Nasuprot tome u oblasti zbrke i apsurdna nema pravila igre koja bi dopustila poraz Učitelja i odbacivanje njegove Reči.

Zbrka i besmisao čuvaju ustanovljeni autoritet od uznemiravanja koje je posledica raskoraka između položaja tog autoriteta i prirodne lestvice obdarenosti i umešnosti, baš kao što odora čuva hijerarhiju od subverzivnog dejstva golotinje; u razodenujoj gomili niko ne može da prepozna feldmaršala ili nadbiskupa.

Dokle god autoritet ispunjava strahopoštovanjem, zbrka i besmisao će služiti konzervativnim tendencijama u društvu. Najpre, zbog toga što jasno i logično mišljenje vodi kumulaciji saznanja (razvoj prirodnih nauka je za to najbolji primer) a ovo, pre ili posle, dovodi u pitanje ustaljeni poredak. Nejasno mišljenje, pak, ne vodi nikamo i može biti dopušteno neograničeno jer na svet nimalo ne utiče. Drugačije rečeno, to mišljenje je suštinski statično — a to je povezano sa njegovim delovanjem u funkciji cementa društvenih grupa.

Mi posedujemo sklonost da odobravamo ono što nam je srodno, a da ne prihvatamo ono što je drugačije, osim ako ta različitost ne služi razmeni (dobara, obaveštenja ili polnog zadovoljstva). Ovu opštu odliku (koja se sreće kod životinja kao i kod ljudi) Frenk Gidings naziva „svešću vrste” a Gaston Botul predlaže termin „heterofobija” kao negativan pojam. Izraz „svest vrste” koji je prilično nespretnan, ne možemo, na žalost, da zamenimo grčkom reči „homofilija” zbog toga što se njome već označava homoseksualnost.

Da svi oblici heterofobije ne bi bili odbačeni kao iracionalni atavizam, naglašavam da su oni, u izvesnoj meri, neophodan sadržaj društvenog života: ovaj bi postao nemoguć ako ne bismo mogli da računamo sa predvidljivošću ponašanja naših bližnjih koje proizlazi iz izvesnog minimuma saglasnosti. I sama mogućnost opštenja poživna na onome što nam je zajedničko sa drugima, pa bez saglasnosti pojačane heterofobijom ne bi bilo ni jezika. Originalna shvatanja mogu se pojmiti jedino pomoću neoriginalnih elemenata koje sadrže, a potpuna originalnost (kada

bi i bila moguća) bila bi beskorisna zbog toga što niko ne bi mogao da je razume.

Štaviše, i neznatna originalnost izopštava mislioca iz ljudske većine i umnogome otežava zadovoljavanje njegove normalne težnje za društvenošću. Prorok ostaje izvan društva sve dok ne stekne sledbenike, a može se desiti da ostane bez njih ako zadrži sklonost ka inoviranju i pokušava da menja svoje učenje. To se retko dešava zbog toga što je (ostavljajući po strani teškoću dolaženja do novih ideja) prorok već dovoljno pretrpeo time što je bio izopšten, pa, konačno, nalazi zadovoljstvo u sledbenicima koji mu se dive i ostatak svojih snaga posvećuje osnivanju Škole koja ima nova, ali ne nužno manje kruta pravila.

Vera održava zajednicu u jedinstvu, a nesuglasice je razdvajaju. Kako logičko mišljenje vodi otkrićima koja nužno sadrže odbacivanje prethodno ustanovljenih (i često duboko ukorenjenih) mnjenja, ono narušava harmoniju jer ova ostaje neokrnjena samo dok svi pripadnici određene grupe nastavljaju da dele potpuno iste nazore. Svakako, ima tu još nečeg. Pošto je logičko mišljenje zajedničko svojstvo ljudskog roda, ono ne može biti upotrebljeno u funkciji brane koja ljude razdvaja. Drugim rečima, skupina ljudi koju odlikuje primena (i umešnost) logičkog mišljenja ostaje uvek otvorena. Proizvoljna dogma, nasuprot tome, služi razdvajanju vernika od ostalog sveta, a što je besmislenija to bolje deluje kao štit grupne kohezije. Nekonformizam u odnosu na veru obično vodi raskidanju društvenih veza i to objašnjava dugovečnost krajnje apsurdnih dogmi. To se odnosi ne samo na crkvene, već isto tako i na svetovne sekte kao što su marksisti i frojdisti. Ostaje se zajedno sve dok se drži doktrine, ali čim počne da se misli samostalno mora se istupiti iz zajednice što znači da je emocionalnim zadovoljstvom ispunjenoj solidarnosti i zajedničkom načinu života došao kraj. Pripadate li, recimo, noj levici, u kojoj su i svi vaši prijatelji, i počnete da podozrevate da su Karl Otac i Vladimir Sin samo grešni ljudi, tada morate da suzbijete svoje bogohulne nazore ili da se suočite sa izbacivanjem iz kružoka kome pripadate — bez mnogo nade da ćete uskoro naći tako prijazno društvanje.

Žrtvovanje je oduvek smatrano najuverljivijim dokazom odanosti; njegov najčešći oblik pretpostavlja lišavanje neke od organskih funkcija, kao što je to slučaj sa celibatom ili postom. Od ne manjeg značaja je i žrtvovanje razuma — *credo quia impossibile* — što je tvrdnja neverovatnija čvršća je lojalnost koju njeno prihvata-

nje potvrđuje, Katolički teolozi to izričito tvrde i sasvim otvoreno kažu da ispovedanjem onoga što ljudskom razumu izgleda apsurdno vernik dokazuje svoju ljubav prema bogu. I svetovne sekte imaju slične mada ne tako izričite zahteve.

Iako su izvrstan materijal za očuvanje zatvorenosti grupe, proizvoljna i besmislena uverenja ne diskriminišu one koji nisu posebno obdareni razumom; logika (i njena primena, nauka) naprotiv, je dostupna svakome, ali samo u meri njegovih urođenih sposobnosti i mučno stečenog znanja — što znači da logika ima uticaja na samo mali broj ljudi.

Prirodne nauke nisu napredovale zahvaljujući opštem usvajanju razuma. Njeni teološki, klasicistički i metafizički protivnici nisu preobraćeni već istisnuti. Sva nekadašnja sveučilišta prihvatila su nauku prinudno; u većini zemalja, nauku su počeli uvažavati tek posle poraza nanetog oružjem čijoj je izradi ona doprinela. Ukratko, naučni metod je trijumfovao širom sveta zbog toga što je bio u službi onih koji su potčinjavali svoje protivnike koji se nisu služili naukom. Magija nestaje, ne zato što se smanjuje njen suštinski uticaj na ljudski duh, već zbog toga što ne uspeva da se suprotstavi sili koju je stvorila nauka. Iako su napuštene kao oruđe za kontrolisanje prirode, čarolije su i dalje efikasnije od logičkih dokaza u manipulisanju gomilom, tako da u oblasti ljudskog delovanja magija nastavlja da bude jača od logike.

Dovoljno je samo osvrnuti se na jezik politike da bi se videla prednost neodređenosti i nejasnoće u borbi za popularnost. U politici tajna uspeha leži u tome da se istovremeno bude na svačijoj strani i da se izbegnu obaveze koje postaju neugodne. Posebno značajne pogodnosti pruža doktrina koja omogućuje davanje oduška niskim nagonima kroz stremljenje za plemenitim idealom; sve uspešne i trajne ideologije moraju da računaju istovremeno sa niskim i plemenitim sklonostima čovečanstva, a to se može postići jedino u okrilju doktrinarne nejasnoće. U istoriji društvenih nauka može se razaznati ista sklonost a tu se sreće i jedan činilac čiji značaj raste sa porastom profesionalizacije: reč je o želji za nalaženjem lagodnog posla u okviru svoje profesije. Trenutno najlagodnije zanimanje je beskrajno tumačenje veoma poznatih tekstova; maglovitost i opskurnost tome pogoduju dok jasnoća i sažetost onemogućuju ovu radu. Autori koji (kao Hegel ili Huserl) pišu na nejasan i težak način, omogućuju velikom broju intelektualne sitneži da se posveti tumačenju onoga što je on *stvarno* mislio; pisci koji kao Dej-

vid Hjum ili Bertrand Rasl, potpuno jasno izražavaju svoje misli, ne daju mogućnost osrednjim intelektualcima da priskrbljuju sebi za život tumačeći ih naokolo te je zato i manja mogućnost da budu pretvoreni u totem. Tvorce duhovne magle čine slavnim intelektualci koji vešto koriste svoje parazitske sposobnosti.

(Sa engleskog preveo BRANIMIR STOJKOVIĆ)

